

HISTORICAL SCIENCES

LIBRARY COLLECTIONS OF THE USSR IN THE CONTEXT OF POSTWAR CENSORSHIP CONTROL

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ УРСР У СВІТЛІ ПОВОЄННОГО ЦЕНЗУРНОГО КОНТРОЛЮ

Oksana Fedotova¹

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-309-5-17>

По завершенні Другої світової війни одним із поновлених напрямів діяльності органів цензури УРСР став контроль за вмістом фондів бібліотечних установ. Уже в 1946 р. Головліт УРСР здійснив суцільну перевірку бібліотек республіки. Пріоритетне значення на тому етапі мало виявлення «політично-ворожої» літератури, а також трофейних видань. Тільки за перші 3 місяці інспектори вилучили близько 7,5 тис. творів друку [6, арк. 227]. Ці заходи, як відзначалося цензурним відомством, ускладнювалися наявністю великих масивів нерозібраних книг.

З метою поліпшення роботи з перегляду фондів начальник Головліту УРСР Костянтин Полонник на початку 1947 р. звернувся до партійних органів із пропозиціями:

1) не допускати поповнення бібліотек із числа нерозібраної літератури без попередньої санкції цензурного відомства;

2) організувати спеціальні бригади для очищення бібліотечних установ від «неактуальної», «застарілої літератури», що побачила світ протягом 1920-1930-х рр., та творів друку, не відображених у проскрипційних списках;

3) заборонити самовільне створення спецфондів без спеціального дозволу органів цензури; встановити суворий контроль за дотриманням порядку користування закритими фондами;

4) дозволити публікацію першого в республіці «Зведеного списку літератури, що підлягає вилученню з бібліотек громадського користування» (охоплював більш як 3000 заборонених видань, починаючи від 1933 до 1947 р.);

5) затвердити до друку авторський «Список осіб, усі твори яких підлягають вилученню» [6, арк. 229].

---

¹ Mariupol State University, Kyiv, Ukraine

Наступного року органи цензури успішно підготували «Алфавітний список застарілих видань, що не підлягають використанню в бібліотеках громадського користування та книготорговельній сітці», до якого увійшло понад 2000 назв творів [7].

Незважаючи на вжиті заходи щодо боротьби за ідеологічну чистоту фондів, керівництво органів цензури продовжувало сигналізувати до вищих органів влади про факти «засміченості» бібліотечних установ. Влітку 1948 р. очільниця Київського облліту інформувала партійні верхи про наявність «шкідливих» видань у бібліотеках Києва [8, арк. 13]. Зокрема, повідомлялося про випадки: зберігання ворожої та застарілої літератури; книг за авторством «неблагонадійних осіб»; «неактуальних» творів післяжовтневого періоду видання.

Подальші роки, у процесі вибіркової перевірки роботи комісій з очищення бібліотечних фондів від небажаних книжок, Головліт УРСР особливу увагу звертав на наявність: «націоналістичної літератури»; творів «ворогів народу»; видань із цитатами і посиланнями на праці «ворогів народу» тощо.

У низці обласних бібліотек, зважаючи на наявність порушень вимог щодо організації закритих фондів (брак спеціальних приміщень, відсутність фахових кадрів) цензори опечатали наявні спецфонди [7, арк. 17–18].

Показово, що з 1 січня 1945 р. до 1 жовтня 1948 р. органи цензури перевірили 15262 бібліотеки із загальним фондом майже у 48 млн. одиниць зберігання [9, арк. 32].

Не менш актуальним було інспектування у бібліотечних установах масивів іноземної та трофейної літератури, щодо якої практикувалися не тільки вилучення, а й активні «виправлення» за допомогою так званих «цензорських вирізок». Лише за 1947–1948 рр. уповноважені особи вилучили понад 9 тис. трофейних книжок, а також ідеологічно «вдосконалили» ще 6 тис. видань [9, арк. 32–34].

На початку 50-х рр. ХХ ст. інтенсифікувалися перевірки складу бібліотечних установ сфери промислової кооперації, закладів системи культури та освіти, масових бібліотек. Слід зазначити, що з 1950 р. до березня 1953 р. представники республіканського цензурного відомства «очистили» бібліотечні фонди від майже 304 тис. примірників «ідеологічно шкідливої» літератури [1].

Таким чином, за результатами роботи можна підсумувати, що ідеологічний контроль бібліотечних фондів у повоєнний період набув масштабного характеру, наслідком чого стало вилучення органами цензури чималого масиву видань. Останнє призвело до втрати українцями значної частини друкованої спадщини.

Список використаних джерел:

1. Баран В. Цензура в системі тоталітаризму. *Сучасність*. 1994. № 6. С. 104–117.
2. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті. Київ, 2009. 530 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0001898>
3. Кирієнко О. Ю. Цензура в Україні // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наук. думка. Т. 10: Т-Я. С. 448. URL: http://www.history.org.ua/?termin=tsenzura_v_ukrajini
4. Кусий Л. Відділ спецфондів Львівської наукової бібліотеки АН УРСР (1945–1953). *Записки Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника*. 2008. Вип. 1(16). С. 399–425. URL: <http://www.lsl.lviv.ua/wp-content/uploads/Z/Z2013/JRN/PDF/21.pdf>
5. Мишанич О. Українська література під забороною. Літературна Україна. 1994. 18 серп.
6. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4506. Арк. 227–229.
7. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 23. Спр. 5378. Арк. 17–19.
8. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 24. Спр. 298. Арк. 13–17.
9. ЦДАГО України (Центр. держ. архів громад. об'єднань України). Ф. 1. Оп. 70. Спр. 1604. Арк. 32–34.
10. Шаповал Ю. «На вікнах – ґрати, на ідеях – ґрати». *День*. 2003. 23 серп. (№ 148).
11. Шаповал Ю. І. Україна ХХ століття: (Особи та події в контексті важкої історії). Київ : Генеза, 2001. 558 с.